

הקדמה

הספר הזה הוא ספר פילוסופי. הוא מנתח את מושג הסליחה. פילוסופים רבים עוסקו במושג זה, אבל רק גישתם של מתי מעט קרובה לרוחם של הרעיונות המוצגים כאן. מרבית העוסקים בסליחה מוצבאים על שכחת העול, על הדחקתו, או על יצור נתק בין הפוגע ובין הפגיעה שהוא אחראי לה כמאפייניה של הסליחה. התזה המרכזית של הספר זהה, לעומת זאת, היא של הסליחה שלמה היא תחילה דיאלוגי שהפוגע והנפגע נושאים בו את זיכרונות העול בצדתו ומשקעים אותו במרקם חיים, מבליל לטשטש את אשמתו של האחד ואת הצלקות שהותיר בನפשו של الآخر.

הנition הזה של מושג הסליחה אינו שגרתי. בפרק הראשון אני מביר מודוע היצורף "לסלוח ולשכוח" מותמצת היטב את הקו המשותף המאפיין את הדיוונים המקובלים במושג זה. האדם הנSELICH נתפס כ"אדם אחר" מזה שביצע את הפגיעה, לעיתים קרובות משומש שהתחרט וביקש לאין את העול כאילו לא אירע. אולם אם הפוגע נהפך ל"אדם אחר", ואם העול נשכח, לא נותר עוד מרוחה לוגי לסליחה. סליחה אפשרית רק במקריםיים עול. ככל שהעול גדול יותר כן יש יותר על מה לסלוח. אולם ככל שיש יותר על מה לסלוח כן יש לסליחה פחותה הצדקה, משומש שהעול גדול יותר, הפוגע פוגע יותר, והנפגע נפגע יותר. זה פרודוקס הסליחה, שז'ק דריידה הוא אחד ההוגים המציגים עליו במלוא עצמתו.

כדי לפטור את הפרודוקס מפרידים הוגים רבים בין העול למבצעו. הם מציעים לננות את העול אבל לסלוח למוחולו. הסליחה, על פי גישה זו, היא קבלת הפוגע כאדם רצינלי ובעל ערך, המסוגל לאמץ לעצמו תכליות חדשות, להשתנות ולגבש מחדש את עמדותיו המוסריות. אולם ההפרדה הזאת משארה את העול כחריג בלתי מוסבר בביוגרפיה של הפוגע. אין איש הולך אחריות על המעשה. אין הוא "של איש". אין לו הסבר. הוא בגדיר טעות שהפוגע מרחיק את עצמו ממנה – באופן שאיננו שונה מהותית מן הפטירה מאחריות שמושג הסליחה היה אמור להיבדל ממנה. יתרה מזו, גם כעסו של הנפגע על הפוגע טרם סלח נראה על פי הנition הפילוסופי המקובל כתעוטה גרידא, שהסליחה היא בסך הכל תיקון שלה. שהרי הנפגע ידע מלכתחילה שהפוגע הוא "אדם רצינלי ובעל ערך, המסוגל להשתנות". במר כעסו הוא פשוט "שכח" זאת,

ועכשו, כשהוא רגוע וسلحני יותר, הוא "נזכר".
דרוש לנו ניתוח אחר, ניתוח שיבahir כיצד נשמר הקשר בין עושה העול
למעשה שלו, כיצד מוטמע העול בביוגרפיה שלו ושל הנפגע, ומדוע הם
מבקשים לכונן את קשייהם מכאן ואילך מתחן הטעמה זו. את
התהילה שהם מבצעים בצדota אני מכנה "סליחה דיאלוגית". הפרק השני
בספר מ Nie את היסודות המובילים אליה. כמו הפרק הראשון, גם הוא
פולמוסי בעיקרו. הוא נפתח בתיאור הגישות היפותעות לכאורה בכוון של
סליחה הנבנית על זיכרונות העול, ומראה מודיעין הן מבראות, בסופו של
דבר, סליחה אמיתית. הן מדגישות את נטרות הטינה הנמשכת של הנפגע.
הן מציאות לו לזכור את העול כדי להשתמש בו כנשק נגד הפוגע, אם
זדיק לכך ביום מן הימים. סליחה של ממש אסור לה שתתקה בציגיות מן
הסוג המתואר כאן. סליחה של ממש היא קבלה כנה של הנפגע את הפוגע
אל לבו.

התיאור הקצר הזה מכיל כמה רכיבים מרכזים: הסליחה דורשת פוגע,
נפגע, וקובלה כנה של השני את הראשון אל לבו. מן העובדה שהם שניים
– פוגע ונפגע – נובע של סליחה עצמית אינה אפשרית. הפוגע תלוי בנפגע
שיסלח לו ואינו יכול "לסלוח לעצמו", בניגוד לתזה הקונה לה מהלכים
בכתבים פילוסופיים של העשורים האחרונים. מן העובדה שהם פוגע
ונפגע נובע של סליחה של ממש צריכה להיבנות מן הפרדוקס המתואר
בפרק הראשון: הנפגע צריך לסלוח לנפגע כפוגע: אף על פי שפוגע בו,
משום שפוגע בו. מן העובדה שהסליחה היא קבלה אל הלב נובע שיש לה
نعمן מוגדר, שהיא מתחבצת מתחן קשר אותו: גם כשהאני סולח לך במתורי
לבי אני מכונן אותך קשר כלשהו בدمוני.

קשר כזה אינו שלם, משום שהוא מכונן בדמיון ולא במציאות. הסולח
מייצג לעצמו את הפוגע בתודעתו, אולם הפוגע עצמו אינו נוכח.
nochotם הממשית של הפוגע ושל הנפגע, והדיאלוג המתחפה ביניהם,
הכרחיים לסליחה במובנה העשיר והשלם של המיללה. הפרק השני מ נתה
בין השאר את מובניהם השונים של ביטויי הסליחה בעברית ובשפות
אחרות, ו מבahir את מהות ההבדל בין בקשת סליחה ובין התנצלות. הוא
גם מצביע על עשרו של הביטוי "לבקש סליחה": איןנו יכולים להכריח
את הנפגע לסלוח. אנחנו מבקשים זאת ממנו. נוסף על כך, איןנו מבראים
בקשת הסליחה רק את מזעמת נפשנו, כפי שעושה הביטוי האנגלי I am
sorry. אנחנו תלויים בסולח. אנחנו מבקשים זאת ממנו. אין הוא חייב
להיענות.

ובכל זאת אין בקשה הסליחה בגין התurfות גרידא. טס לבית דרכויל, גיבורת הרומן של תומס הרדי, שדמותה היא אחת הדמויות המלוות את הספר לכל אורכו, מבקשת מבעלה, אング'יל קלר, לסלוח לה "בשם אהבתנו". יש בה, בתביעה זו, כוח לא מבוטל. הקשר הבין-איישי הוא המכונן את הפגיעה: אני נפגע ממי שאכפת לי מمنו.

איישי הוא גם המכונן את הסליחה: אני סולח למי שאכפת לי מمنו. מי שאכפת לי מمنו הוא מי שאינו מתייחס במלוא הרצינותו למשמעותו. איני יכול לפרט את העול שגרם לי כתעות, או כמרכיב שאיננו מהותי באורח חייו ובקשר שלי עמו. הניתוח שאינו מציע לmorph של הסליחה, המתפרק על פני הפרק השלישי, מציע לאם את הפרודוקס של דרידא ולא לעמם אותו. אני סולח לוולטת תחת תיאורו כאשם. אני מקבל אותו אל לבי מבלי להדיח את העול וambilי להשכיח אותו. פירושו של דבר שאין הסליחה התגברות על טינה, כפי שאפיינה אותה המסורת הפילוסופית משעה שהగדר אותה כך הבישוף ג'יזוף בטלר (- Butler, 1692-1752). רגשי הטינה יצופו ויעלו. הקשר בין הסלוח לנשלח ייבנה על הרגשות הללו. הם יוכנוו את יחסיהם מתוך ניתוח מתמיד של העול. הם יידרשו שוב ושוב לשאלת מדוע וכיידר אירע, האם הוא עלול להתרחש שנית, מה יש לעשות כדי למנוע מצב כזה. ההחלטה לסלוח איננה סוף-פסקוק. היא תחילתה של דרכך. זהה דרכך של נשיאה משותפת של העול. המילה "נשיאה" נגזרת מן השורש נש"א, שהוא השורש המאפיין במקרא סליחה בין בני אדם. נשיאה, כבר במקרא, כמו גם בעברית של ימינו, פירושה הורמת דבר מה, העמסת משא. המשא הזה עשוי גם להיות קונקרטי. הוא עשוי להיות מטפורי, כאשר מדובר ב"נשיאת עוזן". נושא העוזן הוא עשה העול, הנוטל עליו את אשמו. כאשר הנגע מהליט לסלוח לו, הוא מוכן להשתתף בנטול. זהה מעמסה כבדה. הצלקות, כפי שאני מבהיר בפרק השלישי, משוקעות באמצעות הנשיאת בגופו של הנגע. במובן מסוים הסליחה מגבירה את פגיעתו. היא מגבירה גם את הנטול שהפוגע נושא עמו: בצלקות הלול מوطבעות טביעות אצבעותיו. מבחינה אחת ג'יל אפוא הנטול כאשר נושאים אותו במשותף. מבחינה אחרת הוא קטן, משומש שלכל אחד מן השנאים יש שותף למשה. הם נושאים אותו בצווחה.

הדגשת הczootaa והדריאלוג אסור לה שתיצור את הרושם שהשנאים עשויים מבקשת אחת: שהפוגע והנפגע שניהם אשימים, או להפוך – שניהם חפים מפשע. לאורך הספר כולם אני מדגיש את הבדיקה בין

הפגע לנפגע, ומתעמתת אגב כך עם הגישות הגורסות ש"כולנו אשימים". הדגשת המצוות והדייאלוג גם מבחרה את מעמדו של הבלתי נסלח: קיימים סוגים של רוע שהסליחה עליהם היא בלתי מוסרית. מחוללי העולות הללו אינם ראויים לקבלה אל הלב בשום תנאי. הם יישארו עד בחוץ.

מן הגישה הדיאלוגית שאני מציג בספר נובעת גם מסקנות נוספות. מן הצורך בשיח אמיתי ונוקב בין הפגע לנפגע עולה שאלה שאיד-אפשר לסלוח, או לבקש סליחה, בשמו של אדם אחר. מן התנאי הלוגי, הקובע של סליחה אפשרית רק במקום שיש מי שנפגע, עולה שאלה אם איננו יכול לסלוח אלא אם כן נתאר אותו במנחים אנושיים. מתיiorה של הסליחה כתהילך ביז'אישי מתעוררים סימני שאלת אל מול האופנה הרווחת של התנצלויות פומביות שימושיים גורמים פוליטיים לפני גופים ציבוריים שפגעו באבוחיהם הביוולוגיים או הרוחניים. הספר מתאר לכל אורכו מקרים שאנחנו משתמשים בהם במילה "סליחה" ורואהמתי מדובר בסליחה של ממש. אין פירושו של דבר ששימוש לא מדויק במילה "סליחה" איננו בעל משמעות או תוכן. אני מנתה את השימושים שלנו במילה גם כדי להבהיר מושגים אחרים, בעלי חשיבות משל עצמם, שיש להם זיקה אליה.

הספר זהה הוא ספר פילוסופי. אולם הוא מקדיש מקום לא מבוטל גם לניתוחם של מקורות מן התנ"ך ומן התלמוד, מן הברית החדשה ומהספרות הבודהיסטית, ממאמריהם של סוציאולוגים ופסיכולוגים ומכתבות שהופיעו בעיתונות היומית. שהרי סוגיות פילוסופיות אינן מתקבלות רק את דפיהם של חברים פילוסופיים. הן עלות מבין שורתיו של כל מה שרוח האדם מעינית בו ומשיחם היומיומי של בני האדם.